
VII. Henoteismul geto-dac

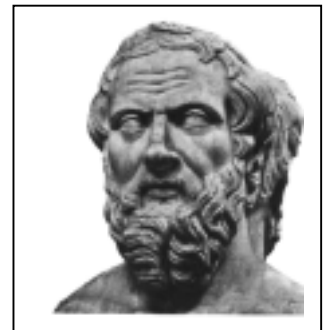
Mihai Nistor

Pentru studiul istoriei spiritualității românești, a culturii, a istoriei noastre naționale în genere, cunoașterea originilor și procesului de constituire a religiozității geto-dacice are o însemnătate deosebită, deoarece ea reprezintă leagănul, matricea vieții sufletești a populației statornicite în spațiul carpato-pontic de acum mai bine de două milenii.

VII.1. Originile religie geto-dace

Herodot este cel care pentru prima dată face o descriere a spiritualității geto-dacice, inclusiv a religiozității lor. De asemenea, unele date prețioase sunt furnizate de cronicarii bizantini. Dintre savanții moderni care s-au ocupat cu onestitate, probitate și acuratețe științifică de religia strămoșilor noștri se numără: A.D. Xenopol, V. Pârvan, N. Iorga, I.I. Russu, W. Tomaschek, E.R. Dodds, E. Rohde, G.I. Kazarov, C. Clemen, Mircea Eliade, fără a mai aminti de contribuția extrem de valoroasă a sutelor și miilor de cercetători contemporani care s-au aplecat asupra diferitelor forme de cultură existente încă din perioada arhaică pe aceste meleaguri.

În *Istoriei*, Herodot descrie războiul pe care l-a purtat Darius în 514 î.H., împotriva sciților, prezentând totodată și o scurtă, dar extrem de lămuritoare, caracterizare a geților. “Înainte de a ajunge la Istru, Darius îi supune mai întâi pe geți care se cred nemuritori. (...) Geții însă, care luaseră hotărârea nesăbuită de a-l înfrunța, au fost robiți pe dată, măcar că ei sunt cei mai viteji și cei mai dreپți dintre traci”.⁴¹ Tot aici istoricul elin vorbește pe larg despre practicile culturale la geto-daci, arătând modul de reprezentare în conștiința lor religioasă a nemuririi sufletului: “ei cred că nu mor și că acel care dispare din lumea noastră se duce la daimonul Zalmoxis”, (...), iar “când tună și fulgeră, trag cu săgețile în sus, spre cer, și amenință divinitatea care provoacă aceste fenomene, deoarece ei cred că nu există un alt zeu în afară de al lor” (41, XCIV). De remarcat, în acest sens, că Mircea Eliade, comparând învățătura lui Zalmoxis despre imortalitatea sufletului și existența preafericită în altă lume, cu orfismul, îi neagă orice asemănare cu practicile șamanice.⁴²

Herodot scrie, de asemenea, că “în privința lui Zalmoxis și a locuinței sale subpământene nici eu nu resping cele spuse, dar nici nu le dau crezare prea mult; mi se pare, însă, că el a trăit cu mulți ani înainte de Pythagoras. Fie Zalmoxis om ori vreun daimon de-a geților să-i fie de bine “ (41, XCVI). Așadar, geto-dacii, “cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci”, erau profund religioși, fiindcă așa cum relatează Strabon, râvna pentru cele divine a fost un lucru de căpetenie pentru ei.

“Până și muntele (cu peștera) a fost socotit sfânt și așa îl și numesc. Numele lui este Cogaionon, la fel ca al râului care curge pe lângă el; se feresc, din cucernicie, de a mânca vietăți, și iată deci motivul pentru care nu se ating de carnea turmelor lor. Se hrănesc însă cu miere, lapte și brânză, ducând un trai liniștit pentru care pricină au fost numiți «theosebi» și «capnobați». Unii își petrec viața fără să aibă legături cu femeile, numindu-se «ctiști»; ei sunt onorați și socotiți sacri, trăind, așadar, feriți de orice primejdie”.⁴³

Relatări asemănătoare se întâlnesc și la Platon în *Charmides* unde Socrate recunoaște că arta descântecelelor ar fi învățat “de la un trac, unul din medicii lui Zalmoxis despre care se zice că stăpânesc meșteșugul de a te face nemuritor ⁴⁴ Diodor din Sicilia, Ovidiu, Apuleius, Lucian din Samosata, Origene, Porphyros, Iamblichos, Împăratul Iulian, Suidas și alții au adus prețioase mărturii cu privire la religia geto-dacilor, din care rezultă ideea unei dialectici originale a sacrului și profanului, ca expresie sintetică a unui sincretism cultural, a unei fuziuni *sui-generis* dintre credințele religioase și o concepție generală despre lume. Teza fundamentală prezentă la toți cercetătorii antici, moderni sau contemporani rezidă în faptul că unicitatea zeului Zalmoxis sau Gebeleizis nu este altceva decât expresia categorică a unui henoteism (monoteism) profesat de geto-daci.

Încercările unor istorici de a descoperi în cultura geto-dacă existența unui politeism analog religiilor altor popoare din acea perioadă nu-și găsește nici teme și nici acoperire teoretică sau documentară. Viziunea henoteistă a fost în chip riguros argumentată de către Vasile Pârvan, ⁴⁵ grație studierii unor izvoare literare și investigând un impresionant material arheologic. Deși Mircea Eliade spune, la un moment dat, că “este greu să-i consideri pe Zalmoxis și Gebeleizis unul și același zeu, structurile lor fiind diferite, cultele lor nu seamănă” (33,172), religia geto-dacilor nici pe departe nu se apropie de politeismul grec, iar nemurirea sufletului nu este identică cu metempsihoza lui Pithagora.

Pentru Herodot, un grec fidel credinței politeiste, cu o complicată ierarhie a panteonului, nu era simplu să recunoască o religie radical opusă religiei particularului din politeism, o credință în *Unu*. Desigur, așa cum observă, pe bună dreptate, Gh. Mușu, “zeu și profet al poporului său, Zalmoxis a fost, așadar considerat încă din antichitate ca dominând și depășind de departe aria geografică și spirituală a acestuia; și fiindcă nu se putea ignora nici tăgădui obârșia lui tracă, această superioritate și excelență se pune pe seama originii lui spirituale străine”.⁴⁶ Deci, este vorba despre faptul că Zalmoxis ar fi

dobândit învățătura sa despre nemurire de la Pythagora, când, de fapt, Zalmoxis a trăit cu mulți ani înaintea filosofului grec. Însă istoricul Herodot, deplin conștient de preeminența cronologică a eroului-zeu geto-dac, evită să ia o hotărâre tranșantă și, de aceea fără a izbi frontal în prejudecata și orgoliul grec, dar și teama de a nu umbri dreapta sa judecată, recurge la versiunea “despre filiațiunea spirituală a lui Zalmoxis din Pythagora, din moment ce nu i se putea presupune o genealogie și origine naturală elină” (46, 89).

VII.2. Specificul religiozității geto-dace

Ideea existenței unui monoteism la geto-daci se fundamentează pe afirmația lui Herodot după care “nu există alt zeu în afară de al lor” și pe convingerea lui Vasile Pârvan despre Zalmoxis ca un “zeu unic” al geto-dacilor și ca “zeu suprem”. Desigur, nu poate fi acceptată nici teoria despre *dualismul* religiei geto-dace, susținută, printre alții și de A.D. Xenopol, care, pornind de la faptul că Herodot a amintit numai două divinități ale geto-dacilor, Zalmoxis și Gebeleizis.

Gh. Mușu numește zeul geto-dac Zamolxis și nu Zalmoxis, influențat probabil de savantul vienez P. Kretschmer, la care se referă de multe ori și Mircea Eliade, fiindcă numele de Zamolxis ar deriva din înțelesul numirilor ale aceleiași familii lingvistice purtate de zeitățile balto-slave ale pământului: *zemina*, *zeme*, ceea ce ar însemna “pământ” sau *Zemelo* – zeița pământului la frigieni, cei înrudiți cu tracii. “Aceasta este forma originală a numelui zeului suprem al geto-dacilor, spune Gh. Mușu, și nu aceea rezultată din metateză, spre o mai ușoară pronunțare, Zalmoxis” (46, 92).

Dar dincolo de disputa în jurul scrierii sau pronunției numelui zeului geto-dac, rămâne indubitabil că Zalmoxis este însuși pământul (hypostaziat ca divinitate), adică reprezintă un zeu chthonian. În favoarea acestei opinii sunt funcțiile și însușirile lui: stăpân peste morți, locuința subterană (peștera muntelui Cogaionon - Ceahlăul de azi) unde s-ar fi retras, fiind un sfetnic al regelui și, identificarea sa cu Cronos. Din integritatea și deplinătatea ființei, a rosturilor și manifestărilor sale, Zalmoxis se înfățișează mult mai complex decât un zeu al pământului și vegetației. “Existența la geto-daci a unei divinități supreme masculine cu atribuții, atât uraniene cât și chtoniene, stăpânul cerului, al apelor și al pământului, bănuită și pe baza textului lui Herodot, este atestată arheologic, pe durata întregii lor istorii”.⁴⁷ Dacă Photios spune că “geții cinstesc pe Cronos, numindu-l Zalmoxis” (47, 362), iar în mitologia greacă Cronos era una dintre cele mai vechi divinități (fiul lui Uranos și tatăl lui Zeus), atunci Marele Zeu al geto-dacilor stăpâna atât cerul cât și pământul.

Omniprezența și omnipotența zeului dac este susținută și de I.G. Coman care este de părere că de mult, în negura vremurilor va fi existat un stadiu chthonian al lui Zalmoxis,

dar, cu timpul, “datorită unei lungi și îndepărtate evoluții în trecutul geților și al altor triburi trace, el deveni zeul înălțimilor și apoi al cerului și al spiritului”⁴⁸. Considerațiile de mai sus, constituie încă o dovadă a caracterului monoteist al religiei geto-dacilor.

Referitor la doctrina zalmoxiană, trebuie evidențiată în primul rând concepția despre metempsihoză, a cărei sorginte nu trebuie căutată nici în pythagoreism, întrucât fondatorul școlii esoterice din Crotona, numită și “școala italică”, a trăit după Zalmoxis, și nici în religia celtică, fiindcă după Hipolit (*Philosophumena*, II,25), filosoful geto-dac a propovăduit concepția sa despre nemurirea sufletului printre celți, determinându-i pe druzi “să se dedice filosofiei pythagoreice” (47, 384).

Ideea nemuririi sufletului la geto-daci, spre deosebire de cea elină, a fost de tip *eshatologic* și *misteric*. Adică, nemurirea sufletului, după Zalmoxis, putea fi dobândită numai după o anumită inițiere care constă într-o dialectică a *ocultației* (o moarte rituală, o coborâre *ad inferos*, la retragerea în peșteră) și a *epifaniei* (a învierii, a renașterii, revenirea din peșteră). Că zalmoxismul evocă sau are anumite consonanțe cu doctrina pythagoreică nu înseamnă că între ele ar exista fatalmente un raport de cauzalitate.

După marele Herodot, zalmoxismul ca doctrină religioasă era propovăduită de însuși întemeietorul ei, căutând să-i civilizeze pe traci. El a dispus “să i se clădească o sală de primire în care îi primea în găzduire pe cei mai de seamă dintre concetățenii săi; în cursul ospățului îi învăța că nici el, nici comesenii săi, nici urmașii lor nu vor muri ci vor ajunge într-un loc în care vor trăi de-a pururea și se vor bucura de o fericire desăvârșită” (33, 173). Mircea Eliade atrage atenția asupra sensului noțiunii de *athanatizein*, care, în textul lui Herodot nu înseamnă “a se crede nemuritor”, ci “se face nemuritor”. Imortalizarea zalmoxiană se obține prin intermediul unor inițieri, ceea ce apropie în mod vădit viziunea geto-dacă de misterele grecești și elenistice.

VII.3. Cultul și multiplicitatea hierofaniilor la geto-daci

După opinia unor istorici ai religiilor cultul zalmoxian nu poate fi socotit drept religie a geto-dacilor, ci doar a aristocrației și a preoțimii, deși anumiți autori antici, precum și mulți cercetători moderni, bazându-se pe relatările lui Herodot, Strabon sau Poseidonios, afirmă răspândirea largă a zalmoxismului și în popor.

Apărut în sec.VII-VI î.H., cultul lui Zalmoxe a fost nucleul de bază al tuturor practicilor cultice ale geto-dacilor, fiindcă toate formele și elementele vieții religioase – divinitate, clerul, regele, călugării, sanctuarele, sacrificiile, riturile funerare, toate sunt legate direct sau mijlocit de cultul lui Zalmoxis.

Din informațiile transmise de Herodot rezultă că ritualul geto-dac se întemeia pe aceeași dialectică a sacrului și profanului, mai exact, toate scenariile mitico-rituale ale morții și reînțoarcerii pe pământ sunt o expresie a relației dintre ocultare (cripticul) și epifanie. Istoricul grec descrie ritualul zalmoxian astfel: la fiecare patru ani se trimitea un sol pentru a comunica Zeului ceea ce doresc în fiecare împrejurare. Câțiva bărbați țineau cu vârful în sus trei sulite și cel desemnat prin tragere la sorți era aruncat în aer; căzând, el era străpuns de vârfurile sulitelor. Sacrificiul semnifica reactualizarea legăturilor dintre geți și zeul lor, așa cum erau ele la început, când Zalmixis se afla printre ei. Sacrificiul și trimiterea mesagerului constituiau o repetiție simbolică a întemeierii cultului, adică se reactualiza epifania lui Zalmixis pentru asigurarea nemuririi și liniștii sufletești. Referindu-se la acest ritual, Mircea Eliade spune:

“ceea ce pare sigur este că pentru geți, ca și pentru inițiații Misterelor Eleusine sau pentru «orfici», post-existența preafecită începe *după moarte*: numai «sufletul», principiul spiritual, îl întâlnește pe Zalmoxis” (42, 49).

Descoperirile arheologice din Munții Orăștiei, la Costești și mai ales la Grădiștea Muncelului, unde se presupune că ar fi fost Sarmizegetusa, vechea capitală a statului dac, au scos la iveală un important număr de sanctuare geto-dacice, având forma circulară sau de patrulete, cu șiruri de coloane de lemn sau de piatră. Mărimea acestor sanctuare este impunătoare (41/13m și 38/32 m) și, de aceea, unii istorici consideră că este vorba de lăcașuri de cult urano-solar, fiindcă nu erau acoperite.⁴⁹ Deși numărul sanctuarelor descoperite până în prezent este destul de mare, totuși, având în vedere sanctuarele de tip *temenos*, *peribol* sau *abaton*, este de presupus că “aceste toponimii ne atestă direct sau indirect că dacii își desfășurau activitatea magico-mitică în peșteri, schituri construite în scorburi de copaci, incinte subterane”.⁵⁰

Am arătat că Stabon în *Geografia*, plecând de la scrierile lui Poseidonios, îi considera pe geto-daci foarte cucernici, deoarece nu mâncau carne, hrănindu-se numai cu miere, lapte, brânză, petrecându-și viața fără să aibă legături cu femeile. Aceste mărturii atestă existența unor mici comunități monahale, amplasate în jurul unor peșteri, schituri sau alte locuri

de cult subterane. Acești oameni, după Strabon, erau onorați și socotiți sacri, iar V. Pârvan era convins că modul de viață descris de către Poseidonios era propriu întregii preoțimi geto-dace, în frunte cu marele preot, organizarea sacerdotală amintind un adevărat ordin călugăresc și o instituție social religioasă” (45, 162).

Greu de spus dacă comunitățile monahale formau un ordin distinct de clasă sacerdotală, cert însă este că preoții formau o categorie de oameni care se bucura de cea mai înaltă considerație, atât prin prestigiul funcției lor religioase, cât și pentru știința și înțelepciunea lor. ”Ceea ce trebuie reținut din toate acestea este existența unei sau mai multor clase de «specialiști» ai sacrului, caracterizați printr-o viață într-un anumit fel monahală, pentru că erau celibatari, vegetarieni și trăiau în singurătate” (42, 75). Ei oficiau cultul, se îngrijeau de sacrificiile publice și private, explicau practicile religioase, îndrumau și instruiau tineretul. Preoții hotărau în toate problemele de stat. Grație cunoștințelor sale astronomice și experienței magice sau profetice, Zalmoxis a reușit să fie asociat la conducerea țării de către rege. Marelui preot și profet Zalmoxis, considerat “zeul cel mai adorat din țara lor”, i-a urmat, mai târziu, Deceneu, care realizase o carieră atât de prestigioasă, sub domnia lui Burebista, datorită iscusinței sale astronomice și mantice.

Sanctuarele cu caracter urano-solar ale religiei geto-dacice reprezentau proiecția la sol a soarelui transsimbolizat, unde preoții oficiau în are liber cele mai importante evenimente culturale, social-politice ale statului sau cele cultural-religioase: proclamarea solemnă a sacrificării în lănci a mesagerului ceresc; înscăunarea marelui pontif și a regelui; asocierea la domnie a regelui cu marele preot; căsătoria regelui sau a moștenitorilor la tron; proclamarea războiului sfânt și a păcii, activitățile profetice etc.

Tot ei calculau timpul în raport cu cadranul solar, prevesteau vremea, funcție de cunoștințele despre regimul climatic al Daciei și desfășurau complicatele forme de mantică (astromancia, nefelomancia, chiromancia, ornitomancia, piromancia, theomancia etc.) (50, 117). Preoții geto-daci sunt cei care practicaau sacrificiile, oficiau riturile funerare și, având cunoștințe de medicină populară, vegheau și asupra sănătății supușilor săi. Sacrificiul mesagerului ceresc, după Herodot, era de fapt sacrificiul omenesc, fiindcă cel ales prin sorți trebuia să ducă zeului toate dorințele și rugămințile poporului. Dacă solul murea străpuns de sulițe înainte de a atinge pământul, însemna că sacrificiul a fost primit, iar dacă nu murea imediat, atunci se trăgea la sorți un alt ambasador la zeu. Acest cult, menționat numai de Herodot, cu timpul a fost abandonat.

Mantica și magia erau foarte răspândite la geto-daci, fiindcă ei nu puteau face excepție față de celelalte popoare indo-europene în ceea ce privește practicile divinatorii.

Vindecarea bolilor prin diferite procedee ale medicinei populare, proprii geto-dacilor, este vestită în antichitate.

Zalmoxis însuși, am văzut că a fost prezentat de Platon în “Charmides” ca un zeu medic. De altfel, vestiții medici elini Dioscoride și Galenus, menționează o mulțime de numiri dacice de plante medicinale. Platon relatează, de asemenea, că geto-dacii ar fi avut un procedeu special de vindecare a trupului prin îngrijirea sufletului și a vindecării unui organ bolnav prin îngrijirea trupului întreg.⁵¹

Riturile funerare la geto-daci se aflau într-o dependență nemijlocită de credința puternică a lor în nemurire. Având vatra de formare a etnosului său în limitele triburilor trace, geto-dacii, desigur, au moștenit, fie au preluat, unele practici culturale de la traci, inclusiv cele referitoare la ritualul funerar.

Vorbind despre traci, Herodot spune că “înmormântările celor cu stare se fac astfel: țin mortul la vedere timp de trei zile și, după ce jertfesc animale de tot soiul, benchetuiesc, jelindu-l mai întâi, apoi îl înmormântează arzându-l sau, în alt chip, îngropându-l în pământ” (41, 354).

Din cercetările arheologice rezultă că în perioada veche a fierului, numită Hallstatt (1000-500 î.H.) a predominat înhumarea cadavrelor, iar în perioada nouă a fierului, Latene (sec V î.d.H- sec I î.d.H.) a predominat incinerarea. Tot arheologic se atestă și obiceiul, ca după ospățul funerar, să se spargă deasupra mormântului vasele folosite de defunct. Începând din sec.IV d.H. ritualul de înmormântare cunoaște o schimbare, o diferență semnificativă : șefii militari și politici sunt înhumați în morminte tumulare (cu movilă), deosebit de bogate, abundând în elemente somptuoase, în timp ce populația de rând continuă să fie incinerată.

În concluzie, se poate spune că semnificația și conținutul cultului geto-dac se caracterizează prin:

1. Credința în nemurirea sufletului;
2. Comuniunea între zeul suprem și comunitatea geto-dacă, realizată prin abstenență, cucernicie, rugăciuni, descântece, rituri, ceremonii, descântece în sanctuare, păduri, peșteri sau râuri sacre (Dunărea);
3. Sacrificii umane periodice;
4. Credința în existența unei lumi “de dincolo”, un fel de paradis al lui Zalmoxis, unde ajungeau numai cei căzuți în luptă cu inamicul țării sau mesageri ai regatului în cer
5. Credința într-un singur zeu atotputernicul Zalmoxis, ne îndreptățește să considerăm cultul geto-dac ca expresie a unei religii henoteiste sau premonoteiste sau chiar monoteiste, în pofida unor calificări care o consideră de factură politeistă;

6. Cultul geto-dacilor, la început chthonian, a dobândit cu timpul și valoarea unui cult uranian;

Am acordat o atenție deosebită religiei geto-dacilor, pentru a releva importanța efortului de revalorizare a fondului autohton în cultura română modernă, fiindcă religia și cultul lui Zalmoxis au un rol fundamental în acest proces de recuperare a celui mai îndepărtat trecut al poporului român. Așa se explică de ce Zalmoxis re apare ca profet în piese de teatru; ca reformator religios comparabil cu Zaratustra, în diferite eseuri și monografii; ca zeu celest fondând “premonoteismul” get, în anumite interpretări istorico-religioase și filosofice.

Set By T-D1 (yth_1100ro@yahoo.com)